

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора
Заболотної Оксани Адольфівни
на дисертацію Сокол Мар'яни Олегівни
**«СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОНЯТЬ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ (XIX–XX ст.)»**
представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
01 Освіта / Педагогіка

Актуальність обраної теми. Беззаперечно, що для сучасних педагогічних досліджень важлива структура системи понять й правила визначення у ній базових міркувань. Через відмінності в розумінні понять в українських освітніх дослідженнях виникає проблема з ознайомленням міжнародної спільноти з ситуацією в українській освіті. Крім того, виникає проблема перекладу основних понять іншими мовами, що, в свою чергу, викликає подальше нерозуміння українських освітніх явищ. Це засвідчує доцільність наукового опрацювання системи педагогічних понять в діяхронному аспекті, співставивши її з розвитком педагогічної науки. Тим більше, що внаслідок вивчення наукових джерел авторкою було доведено, що цілісного дослідження, присвяченого висвітленню системі педагогічних понять в розвитку педагогічної науки, здійснено не було. Це дає підстави для ствердження, що дисертаційне дослідження Мар'яни Сокол є вчасним і актуальним.

Важливість його підтверджує й те, що воно є складовою комплексного дослідження кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» та кафедри педагогічних та психологічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету «Закономірності розвитку освітніх систем».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Високий ступінь обґрунтованості й достовірності результатів дослідження М.О. Сокол підтверджується: методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження; системним аналізом теоретичного матеріалу; виявленням причинно-наслідкових зв'язків між елементами досліджуваної системи; широтою й різноманітністю теоретичної бази.

У дисертаційному дослідженні автор поставила собі за мету виявити закономірності періодизації розвитку системи базових педагогічних понять XIX – XX ст., визначити й охарактеризувати основні тенденції експлікації їх змісту у процесі еволюції освітніх систем, проаналізувати трансформацію понятійно-категорійного апарату досліджуваного періоду з огляду на використання цього досвіду у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.

Найбільш істотні наукові результати пов'язані з тим, що на основі історико-педагогічного вивчення цілісно проаналізовано сутність і зміст базових понять у педагогічній науці, продемонстровано їхню еволюцію, міждисциплінарні зв'язки і проведено міжкультурні порівняння цих понять різними мовами у традиції різних країн.

Нові факти, одержані пошукачкою. У результаті комплексного аналізу дисертанткою розроблено теоретико-методичні засади, що розкривають наукову проблему; вивчено систему педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX – XX ст.), яка досі не була предметом спеціального теоретико-методологічного та науково-прикладного дослідження; визначено концептуальні характеристики періодизації розвитку понятійно-категорійного апарату у зазначених хронологічних межах; запропоновано й обґрунтовано періодизацію еволюції системи педагогічних понять; умотивовано детермінованість означеної проблеми тенденціями розвитку зарубіжної педагогіки та науковим доробком вітчизняних учених. На основі комплексного аналізу понятійної системи XIX – XX ст. виокремлено періоди, що окреслюють трансформаційні процеси у змісті,

сутності, принципах (аспектах) тлумачення та визначення понять: етнопедагогічний; християнський; філософський; філологічно-педагогічний; науково-педагогічний; інтеграційно-компаративістський;

Ступінь обґрунтованості використаних методів, а також одержавних результатів і висновків дисертації. Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування відповідного наукового інструментарію, який складається із вдало підібраних автором методів наукового пізнання, а саме: *евристично-бібліографічний* (для виявлення, підбору, систематизації наукової, навчально-методичної літератури, оригінальних праць, архівних матеріалів, документів, періодичних видань); *історичний* (для визначення ступеня наукового осмислення, аналізу особливостей розвитку і становлення системи педагогічних понять); *історико-генетичний* (для детермінації чинників, причиново-наслідкових зв'язків формування змісту понятійно-категорійного апарату); *біографічний* (для вивчення поглядів та ідей учених, методистів щодо експлікації понять, теоретико-практичного внеску у розвиток системи понять); *контент-аналіз, метод теоретичного аналізу та синтезу* (для аналітичного опрацювання джерел дослідження, обґрунтування теоретичних і методологічних основ дидактики); *історико-компаративістський* (для зіставлення сутності понять, їх визначень на окремих етапах розвитку); *періодизації* (для обґрунтування періодизації розвитку понятійно-категорійного апарату); *експертний* (для аналізу проблем детермінації понять); *розробка прогностичного сценарію* (для створення рекомендацій з метою впорядкування та уніфікації системи педагогічних понять). Як бачимо, вибір методів дослідження зумовлений поставленою метою й завданнями, що дало змогу здійснити комплексний аналіз предмета дослідження.

Дисертація базується на багатій джерельній базі. 652 найменування, з яких 104 позиції – іноземними мовами. Підвищенню ступеня обґрунтованості отриманих результатів сприяло використання у процесі дослідження науково-довідкових видань, педагогічної літератури, наукових, навчально-

методичних, публіцистичних праць, що висвітлюють розвиток і становлення системи педагогічних понять XIX – XX ст., а також періодичні видання. Використано матеріали українських та зарубіжних бібліотек, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Тернопільської області, Державного архіву м. Львів, Державного архіву м. Краків (Польща). Систематизація та узагальнення значного практичного та теоретичного матеріалу лягли в основу запропонованих автором положень і висновків щодо використання системи педагогічних понять. Структура роботи відзначається логічною продуманістю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань дослідження.

Дисертаційна робота складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. У першому розділі охарактеризовано розвиток системи основних понять як наукову проблему через розкриття її історіографії, філософських основ визначення змісту основних понять, а також критерії класифікації педагогічних понять. Другий розділ присвячено системі базових понять у педагогічній науці, розроблено періодизацію розвитку системи базових педагогічних понять, а також охарактеризовано поняття «людина – індивід – особистість» як основу педагогічної термінології.

У третьому розділі з'ясовано теоретичні основи розвитку системи основних понять у педагогіці XX століття у педагогіці зарубіжних країн та радянській педагогіці. Четвертий розділ присвячено удосконаленню змісту педагогічних понять у процесі розбудови незалежної України, що забезпечено аналізом понятійного апарату підручників і посібників, а також окресленням перспектив розвитку базових педагогічних понять в оцінці експертів. У останньому розділі висвітлено концептуальні засади змісту основних понять в умовах глобалізації.

На основі проведеного аналізу, а також теоретичних знань у сфері педагогіки запропоновано висновки, обґрунтованість яких підтверджується всім змістом дослідження.

Значення результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їхнього використання. Значення одержаних результатів полягає в тому, що **Теоретичне значення** результатів дослідження полягає у тому, що вони є важливою умовою встановлення понятійної однотипності у педагогічній теорії і практиці, що сприятиме підвищенню якості наукових досліджень у цій галузі; дають змогу провести систематизацію та упорядкування понятійно-категорійного апарату педагогічної навчальної та довідкової літератури у процесі його виникнення і розвитку; обґрунтовують зв'язок еволюції системи педагогічних понять з історією та розвитком української мови, що сприятиме науковим розвідкам у галузі методології педагогічної науки; можуть бути використані у процесі стандартизації понятійно-категорійного апарату педагогічної науки в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони допоможуть упорядкувати понятійно-категорійний апарат при виконанні педагогічних досліджень теоретичного і прикладного характеру, можуть стати орієнтиром для перекладачів текстів педагогічного змісту. Апробацію результатів дослідження проведено у процесі розробки лекцій та викладання спецкурсу «Система педагогічних понять» для студентів, магістрантів, аспірантів вищих навчальних закладів. Запропоновані теоретико-методологічні положення, прикладні аспекти й висновки можуть застосовуватися при підготовці навчальних курсів, посібників, дидактичних матеріалів і словникових видань з педагогіки у системі середньої та вищої професійної освіти України, а також при розробці навчально-методичного забезпечення педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Основні результати дисертації **впроваджено** в навчально-виховний процес 8 закладів педагогічної освіти.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення дисертації М. Сокол достатньо повно висвітлено 50 наукових публікаціях, 45 із яких одноосібні, з них 30 відображають основні наукові результати дисертації, зокрема: 1 одноосібна монографія, 3 – колективні, 16 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 9 статей у наукових фахових виданнях іноземних держав та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, 20 публікацій в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій, 1 спецкурс.

Оцінка змісту й оформлення дисертації та автореферату. Дисертація та автореферат написані досить грамотно й оформлені згідно з вимогами «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. У авторефераті основні положення дисертації викладені повно й докладно. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації. Поряд із вказаними позитивними сторонами рецензована робота містить певні моменти дискусійного характеру, а саме:

1. Подекуди в тексті роботи зустрічаються твердження, які є складними для розуміння, наприклад: «унеможливлення повторення раніше пропонованих або неспроможних способів з'ясування» (стор. 41), «прозорість педагогічних меж» (с. 48), детермінація терміна (с. 51) та ін. Авторка надмірно використовує запозичену лексику, відповідники якої існують в українській мові, і транслітерацію, що не завжди є виправданим. Наприклад, «репрезентує в інтелігібельному порядку якусь зовнішню реальність» (стор.75), «абсорбуючи різні підходи і погляди» (с. 85)

2. Подекуди, наводячи прізвища науковців, дослідниця не посилається на їхні праці, що було б важливим, а також іноді подає досить загальну

інформацію (значна кількість публікацій, науково-енциклопедична література поч. XX ст., численні науково-довідкові джерела, педагогічна література XX ст.), яка б потребувала конкретизації і посилань на джерела (сс. 51, 162, 173, 176, 302 та ін.)

3. У науковому аналізі авторці часом бракує логіки. Так, на стор.88 безпосередньо після розгляду поняття «система», вона робить висновок: «Відтак, поняття «парадигма»... і переходить до її аналізу; на стор. 174 після характеристики поняття особистість дослідниця робить висновок: «Отже... найпоширенішим конститuentом ...було поняття «індивід».

4. Подекуди в роботі не висвітлено методологію, якою послуговувалася дослідниця. Так, у таблиці 1.1. на стор.100 подано педагогічні поняття в основних навчальних посібниках для початкового учіння, проте зовсім не зрозуміло, які методи авторка використовувала для виокремлення в них головних педагогічних понять. Подібну ситуація на сс. 156, 308 та ін.)

5. У підрозділі 2.1 авторка наводить низку періодизацій (розвитку педагогічної думки, порівняльної педагогіки тощо), проте не зовсім зрозуміло, що лягло в основу авторської періодизації (стор. 154), тим більше, що далі немає роз'яснення щодо принципів поділу на періоду, а в подальшому викладі дослідниця не послуговується власною періодизацією.

6. У підрозділі 2.3 (система базових понять), де наведено різні визначення понять і продемонстровано зміни у їхньому правописі і визначеннях, дослідниці бракує представлення їх як системи, демонстрування логічних динамічних взаємозв'язків між базовими поняттями та здатності до творення нових понять.

7. У підрозділі 3.3. (Наукові засади обґрунтування системи педагогічних понять у радянській педагогіці) знаходимо наведені авторкою визначення базових понять в радянських лексикографічних джерелах з авторським коментарями та висновками, проте ця частина роботи виграла б, якби було зроблено висновок, на яких наукових (а не лише ідеологічних) засадах ґрунтувалося ця система педагогічних понять.

Незважаючи на поставлені дискусійні питання і коментарі, вважаємо що вони не знижують загального позитивного враження від дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Сокол Мар'яни Олегівни «Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX–XX ст.)» є завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно на актуальну тему. У роботі отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання, яке полягає у виявленні закономірностей періодизації розвитку системи базових педагогічних понять XIX – XX ст., визначенні й характеристиці основних тенденцій експлікації їх змісту у процесі еволюції освітніх систем, аналізі трансформацій понятійно-категорійного апарату досліджуваного періоду з огляду на використання цього досвіду у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.

Ураховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, а також значну практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Сокол Мар'яни Олегівни «Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX–XX ст.)» відповідає «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного
університету ім. Павла Тичини

Підпис офіційного опонента
Заболотної О.А. засвідчує ректор

О.А. Заболотна

О.І. Безлюдний